

**ПРОБЛЕМА ІСНУВАННЯ НЕСПРАВЕДЛИВИХ
ЗАКОНІВ І ПРАВО НА ПРОТЕСТ СУМЛІННЯ
В СВІТЛІ СОЦІАЛЬНИХ
ЕНЦИКЛІК ЙОАНА ПАВЛА ІІ**

С.І. Присухін

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільних наук,
ВНЗ «Національна академія управління»,
доцент кафедри філософії ДВНЗ
«КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»*

Постановка проблеми. В конгломераті правових проблем, від вирішення яких залежить подальший поступ суспільного життя, а значить і утвердження цінностей «культури життя» («цивілізації любові», за концепцією Йоана Павла ІІ), неабиякого значення набуває потреба критичного переосмислення тих законодавчих ініціатив, які, будучи покликаними гарантувати захист людського життя, насправді підтримують розгортання «культури смерті» (служують «цивілізації смерті»). Систему права сучасних демократій характеризує наявність етико-правових суперечностей, що ілюструє поява хибних і несправедливих законів всупереч об'єктивній потребі в тих законах, які є істинними і справедливими (відповідають змісту «культури життя»).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суперечливий вияв результатів законотворчої діяльності у межах сучасних демократій в тих чи тих аспектах віддзеркалений у Пастирській конституції «Радість і надія» («*Gaudium et spes*», 1965 р.), Декларації «Гідності людської» («*Dignitatis humanae*», 1965 р.), у Катехизмі Католицької Церкви (2002 р.), Компендіумі соціальної доктрини Церкви (2004 р.), працях відомих теологів-богословів Й. Рацингера (Венедикта XVI), Й. К. Гюфнера, Н. Нойхауза, Л. Меліна, І. К. де Паула і найбільш повно — в соціальних енцикліках Папи Йоана Павла ІІ (насамперед «Євангелія життя» («*Evangelium vitae*», 1995 р.), «Сотий рік» («*Centesimus annus*», 1991 р.) та ін.).

Метою статті є висвітлення аргументів Соціального Вчителства Католицької Церкви щодо критичної оцінки розробки сучасними демократіями і впровадження в соціальне життя несправедливих законів на користь «культури смерті» (дозвіл переривання вагітності або не менш злочинної евтаназії).

Основні результати дослідження. Прикладом етико-правових суперечностей, на думку Папи Йоана Павла ІІ, слугує розробка і прийняття законо-

давчою владою нормативних актів, які дозволяють здійснення злочинних переривання вагітності та евтаназії. Як зазначав у своїй засадничій енцикліці «Євангелія життя» («*Evangelium vitae*», 25.03.1995 р.) Йоан Павло II, йдеться про визнання сучасною демократією «права на смерть», яке держава (за кризових обставин) нібито зобов'язана визнавати за громадянами. Понад те, «від держави вимагають, щоб здійснення злочинного абортів або евтаназії виконувались безкоштовно, послуговуючись для цього фаховою підготовкою медичних кадрів» [3, с. 100].

Енцикліка формулює тезу, згідно з якою несправедливі закони розробляють і приймають на хибних підставах. Насамперед, не істинною є думка про те, що життя людини «ще ненародженої чи упослідженої є благом лише відносним... згідно з пропорційною логікою чи холодним розрахунком, його належало би порівняти з іншими благами й оцінити у відношенні до них» [3, с. 100]. Іншою хибною думкою є та, що особа може самостійно оцінити кризову ситуацію щодо життя і смерті, а отже, здійснити бажане і необхідне рішення, тобто взяти на себе повну відповідальність за його моральний зміст. З огляду на це демократична держава, нібито «дбаючи про згоду й гармонію в суспільстві, повинна поважати вимоги своїх громадян, а отже, дозволити системою законодавства переривання вагітності і евтаназію» [3, с. 100]. За таких обставин цивільне право не повинно вимагати від усіх громадян, аби моральний рівень їхнього життя був вищий за той, який вони самі визнають як належний. Ось чому розробка і прийняття законів повинні ґрунтуватися лише на волевиявленні більшості громадян і визнавати водночас (як виняток) право на переривання вагітності й евтаназію. На користь подібних законів наводяться й інші сумнівні аргументи, які прагнуть обґрунтувати тезу про те, що заборони й покарання за аборт і евтаназію викличуть «вибух» кримінальної медичної практики.

Таким чином, у межах сучасної правової реальності виникла етико-правова колізія, яка віддзеркалює ситуацію, коли розробка і ухвалення несправедливих законів напштовхується на неможливість їх виконання по суті. Хибні і несправедливі закони ставлять людину в ситуацію драматичного вибору (вирішення особою проблеми відповідальності перед власною совістю), коли, з одного боку, державна влада за допомогою соціального насильства зобов'язує людей брати участь у морально неприпустимих діях і вчинках, з іншого боку, змушує особу шукати підстави для їх заперечення [7, с. 118].

Необхідність шанування і захисту людського життя як вищої цінності загострила етико-правову колізію, від вирішення якої залежить можливість критичного заперечення хибних і несправедливих законів (що межево обмежують розвиток людського життя від факту його започаткування до факту смерті), які з самого початку їх розробки і прийняття обґрунтовувалися сумнівними статистичними даними щодо громадської думки. Історія, як свідчив Йоан Павло II, знає чималу кількість зловживань, скоєних в ім'я загально прийнятої і неперевіреної істини. Не секрет, що і сьогодні виправдання узаконеного насильства над людським життям послуговується спеціально підібраними статистичними даними, які віддзеркалюють ідеологічно деформовану громад-

ську думку («етичний релятивізм»). Прикладом може слугувати діяльність законодавчої гілки влади, яка приймає безпосередню участь у розробці законів, згідно з якими знищення ще не народженого людського життя обґрунтовується хибно проінтерпретованими «інтересами громадян». Ось чому Йоан Павло II ставить перед людським співтовариством не риторичні запитання — чи не є існування несправедливого закону проявом тиранії відносно найслабших і найнезахищеніших людей? Чи могла утвердити себе в людському співтоваристві «цивілізація смерті», коли б її не здійснювали в соціальному житті чисельні диктатори, що заручалися «законною» підтримкою більшості? [3, с. 102].

Відповідаючи на поставлені запитання, Святий Отець зазначав, що однією з головних вимог до сучасної влади і громадянського суспільства є наступна: «не переоцінювати демократії, роблячи з неї заміник моралі» [3, с. 102], розбудова громадянського суспільства не дає об'єктивної гарантії подолання аморальності. Відомо що, демократія як форма політичного устрою є лише засобом досягнення соціальної мети, а не метою розвитку людини загалом. Набуття демократією морально-етичного статусу не здійснюється автоматично, а залежить від її наповнення конкретною системою вищих моральних цінностей та принципів соціальної практики, а також вивіреними (істинними і справедливими) законами, яким демократія «мусить підпорядковуватися так само, як і будь-яка людська діяльність» [3, с. 103]. Її зміст залежить від моральності окресленої мети, до якої вона закликає, і від вибору засобів, якими вона послуговується.

Політична цінність демократії визнається сьогодні більшістю народів і націй, на що вказував Йоан Павло II в енцикліці «Сотий рік» («*Centesimus annus*», 01.05.1991 р.): «Церква цінить демократичний устрій настільки, наскільки він забезпечує громадянам право політичного вибору, гарантує можливість контролю за правителями і у разі потреби право усувати їх мирним шляхом... Церква несхвально ставиться до створення замкнених невеликих правлячих груп, що узурпують державну владу у приватних інтересах чи з ідеологічною метою» [4, с. 80]. Цінність демократичного устрою стає складовою системи вищих цінностей людської культури, утвердження яких стає гарантією подальшого розвитку і захисту соціального життя, гідності людської особи та її прав, а також полягає у визнанні необхідності боротьби за спільне благо як узагальненої мети соціального розвитку (в такому контексті спільне благо є критерієм змісту політичного життя).

Але, як наголошував Йоан Павло II, розробка і прийняття законів (насамперед тих, які належать до так званих «моральних законів») не може обґрунтовуватись посиланням на кон'юнктуру статистики «більшості» (мінливу і суб'єктивну), а лише визнанням об'єктивності морального закону, що «як «закон природи» вписаний у серце людини і є відпровадним пунктом також і для цивільного права» [3, с. 103]. Говорячи про універсальний характер християнських моральних норм, Йоан Павло II зважає також і на необхідність пошуку найбільш адекватних формулювань для них у різних культурних контекстах, з огляду на історичну актуальність, з тим, щоби зробити їх зрозуміли-

ми і не втратити їх істинності (п. 53) [9]. Поаяк у сучасному людському співтоваристві взагалі ставиться під сумнів об'єктивність морально-етичних цінностей і зазвичай ігнорується людське сумління (совість), то демократія як бажаний політичний устрій деформується і «легко перетворюється на явний або ледь прихований тоталітаризм» [4, с. 81]. Хоча саме мораль, яка визнає певні соціальні норми дійсними завжди і для всіх, без винятку, втілена у всіх сферах особистого, сімейного, суспільного і політичного життя, незамінна не тільки для особистісного зростання людини, але й стає етичним фундаментом усього суспільства. Як зазначав Йоан Павло II, норми моралі «насправді стають непорушною основою і вагомою гарантією справедливого і мирного співіснування людей, а, отже, й справжньої демократії, яка може з'явитися на світ і розвиватися тільки на основі рівності всіх її членів, які володіють загальними для всіх правами та обов'язками... Перед вимогам моралі ми всі абсолютно рівні» (п. 96) [9].

Водночас існує думка, що за браком чогось ліпшого прояв викривленої демократії має право на існування, бо слугує нейтралізації суспільно-політичних суперечностей і встановленню соціального миру. Але, як підкреслював Святий Отець, це хибна думка – бо без апробованих історією моральних цінностей і принципів соціальної практики, які стануть її невід'ємною складовою і захищатимуть людську гідність, солідарність тощо, демократія не може гарантувати стійкого соціального миру. Йоан Павло II аргументував, що «система влади, заснована на представницьких засадах, регулювання інтересів (громадян держави. — Автор) часто відбувається на користь сильніших, оскільки вони спроможні дійовіше керувати не лише владними механізмами, але також і формуванням громадської думки» [3, с. 104]. Тобто без стійких моральних норм демократія втрачає свій істинний зміст і перетворюється на об'єкт ідеологічної маніпуляції з боку провладних політиків.

В такій ситуації Понтифік рекомендував політикам і законодавцям, дбаючи про майбутнє суспільного життя і прогресивний поступ демократії, залучати до цього процесу ті виправдані історією морально-етичні цінності християнства, які віддзеркалюють сутнісні потреби та інтереси людини, об'єктивну необхідність захисту кожного окремо взятого людського життя та гідності особи: «адже це вартості, які не може створити, змінити або знищити жадна людина, більшість чи держава, але які слід визнавати, шанувати й утверджувати» [3, с. 104].

На думку Йоана Павла II, необхідно повсякчас пропагувати фундаментальні цінності (передовсім непорушне право на життя) та істинні принципи відносин між цивільним і моральним законами, які обґрунтовує Церква і які «належать до спадщини великих правових традицій людства» [3, с. 104]. Засадничі принципи взаємовідносин цивільного права та моралі закладені Інструкцією Конгрегації Віровчення про повагу до людського життя «*Dignum Vitae*» (22.02.1987 р.). В третьому розділі цього документу «Мораль і цивільний закон» зазначається: «В жадній царині життя цивільний закон не може заступати сумління (совісті. — Автор) чи накидати норми, що виходять за межі його компетенції... він повинен іноді припускати заради громадського порядку

речі, які неможна заборонити, щоб не спричинити ще більше зло. Тим не менш, невід'ємні права людини мають бути визнані і поважатися і громадською спільнотою і політичною владою» [8].

Змістовні характеристики морального закону, які були озвучені в Декларації про релігійну свободу «*Dignitatis Humanae*» (7.12.1965 р.), віддзеркалюють його всезагальну мету — захищати суспільне благо людей через визнання і захист їхніх засадничих прав, зміцнення миру і громадської моралі: «в користуванні всякими свободами треба зберігати моральну засаду особистості і громадської відповідальності: в користуванні своїми правами поодинокі люди і соціальні громади обов'язані моральним законом зважати і на права інших, і на свої обов'язки стосовно інших, і на загальне благо всіх. З усіма треба поводитися по справедливості і гуманності» [1, с. 382].

Основним завданням цивільного права Декларація вважає захист підвалин соціального життя, заснованих на істині і справедливості: «Цивільна суспільність має право себе захищати від надужиття ... належить зокрема до цивільної влади подавати таку охорону; а це, однак не може збуватися ані самовільно, ані спричиняючи якійсь одній стороні, але за правовими нормами, згідними з об'єктивним моральним ладом, яких вимагає і успішна охорона прав усіх громадян та їх мирне співіснування, і достатнє дбання про чесний публічний мир, який полягає у впорядкованому співжитті в справжній справедливості, і належна сторожа публічної моралі. Все це творить підставову частину спільного блага...» [1, с. 382-383]. Згодом в енцикліці «Євангелія життя» Йоан Павло II висновує (у дусі рішень Другого Ватиканського собору), що «цивільний закон мусить забезпечити всім членам суспільства пошанування засадничих прав, котрі належать до природи особи і котрі мусить визнавати й охороняти будь-який закон» [3, с. 104-105].

Державна влада своїми законами може сприяти, а може, навпаки, загрозувати реалізації прав особливо, коли йдеться про фундаментальне право людини — «недоторканне право на життя кожної невинної людської істоти» [3, с. 105]. Тому жодні аргументи, що посилаються на свободу совісті в широкому сенсі та свободу вибору, не мають сприяти ухваленню хибних і несправедливих законів, які не визнають право на життя (дозволяють здійснити вбивство беззахисної людини шляхом переривання вагітності чи евтаназії) і суперечать спільному благу.

В енцикліці «*Evangelium Vitae*» Йоан Павло II підтверджує позицію Йоана XXIII, який свого часу в енцикліці «*Мир на землі*» («*Pacem in terris*», 11.04.1963 р.) акцентував на тому, що спільне благо полягає передовсім у шануванні прав і обов'язків окремо взятої людської особи. З огляду на те, головним завданням влади в державі є дбати, з одного боку, про визнання цих прав, їх пошанування, узгодження, захист і постійне розширення; з другого боку, про те, аби кожен міг легше виконувати свої обов'язки. «Справді-бо, «найпершим завданням усякої державної влади є захист властивих людині непорушних права і піклування про те, щоб кожен вільно виконував свої обов'язки... Тому кожний урядовець, який не визнає прав людини або їх порушує, не лише від власного обов'язку відступає, а й позбавляє всі свої накази зобов'язувальної

сили» [5, с. 19]. Папа Йоан ХХІІІ також наголошував на необхідності синхронізації цивільного права із правом моральним. «Здатність наказувати випливає з порядку речей і походить від Бога; тож якщо представники державної влади або ухвалюють закони, або віддають накази супротивні цьому порядкуві, а отже й волі Божій, то ні ухвалені закони не можуть зобов'язувати людських душ... Та й сама влада тоді просто руйнується і вдається до гидкого беззаконня» [5, с. 16].

Зазначене вище співвідноситься з висновками, зробленими Папою Йоаном Павлом ІІ щодо появи в суспільному житті хибних і несправедливих законів, які «не визнають підставового й первинного права кожної людини на життя... допускають безпосереднє вбивство невинних людських істот перериванням вагітності і евтаназією, цілковито й непримиренно суперечать недоторканному праву всіх людей на життя і тим самим заперечують рівність усіх перед законом» [3, с. 106]. Хибні і несправедливі закони свідчать про панування «культури смерті», яка критично зменшує повагу до людського життя, знищує довіру людини до людини. За таких обставин злочинні закони, які дозволяють здійснити вбивство невинної людини, суперечать не лише благу окремої особи, але і можливості реалізації принципу спільного блага. Ось чому вони, на думку Папи Йоана Павла ІІ, самі себе позбавляють юридичної сили [3, с. 107]. Таким чином, якщо несправедливі закони дозволяють здійснення переривання вагітності або евтаназію, то це є підставою піддавати сумніву їх істинність, доцільність та моральну досконалість. Святий Отець підкреслює, що аборт та евтаназію потрібно кваліфікувати як «злочини проти життя», отже, система права (законів) за жодних обставин не може їх санкціонувати, тобто дозволити [3, с. 107]. Солідаризуючись з позицією Папи Йоана ХХІІІ, Понтифік констатує, що несправедливі закони, які санкціонують ці прояви «культури смерті», «не лише ніяк не зобов'язують сумління, але й прямо ставлять перед людиною поважний і конкретний обов'язок протистояти їм через протест сумління» [3, с. 107].

Інакше кажучи, якщо державна влада не реалізує потребу спільного блага, то вона самозаперечує власні цілі, і, таким чином, втрачає свою легітимність (законність). Останнє стає підставою захисту людської гідності в межах права на протест сумління і права на опір несправедливій владі (та її хибним і несправедливим законам). Пастирська конституція «Радість і надія» («*Gaudium et spes*», 07.12.1965 р.) висновувала, що «там, де громадяни зазнають гніту від публічної влади, яка переступає свої компетенції, то в тому, що вимагає об'єктивне спільне благо, нехай вони не відказують їй послуху; однак вільно їм захищати права свої і своїх співгромадян супроти такої влади, оберігаючи ті межі, які підкреслює природне і євангельське право» [2, с. 595]¹.

¹ Природне право, як зазначено в Соціальній доктрині Церкви, стає основою і обмеженням позитивного права і водночас є підставою для легітимації «опору владі, якщо вона суттєво і систематично порушує фундаментальні принципи природного права» [6, с. 247]. Соціальна доктрина підкреслює, що існують різні шляхи реалізації права на опір злу, враховуючи наявність різних цілей у процесі здійснення цього права. «Опір владі обстоє законність іншої точки зору — коли зусилля, спрямова-

У своїх висновках Святий Отець використовував біблійні аргументи. Він нагадував, що з самого початку становлення і розвитку християнської Церкви апостольські послання містили вимогу коритися законно встановленій владі («Коріться ради Господа кожній людській установі: чи то цареві, верховному володареві, чи то правителям ним посланим на кару лиходія́м і похвалу добродійцям» (I Пт. 2, 13-14)), але водночас вони застерігали, що «слухатися слід більше Бога, ніж людей» (Ді. 5, 29). В Старому Завіті міститься пропагований приклад активного спротиву несправедливому розпорядженню влади, спрямованому на обмеження людського життя: «Побоялись пови́тухи Господа і не чинили так, як велів їм єгипетський цар, але залишали при житті хлоп'яток» (Вих. 1, 17). Порятунком немовляти Мойсея також можна вважати прикладом спротиву несправедливій владі з боку матері, яка народила його, сестри його батька та дочки фараона, яка змилювалась над ним та взяла його за сина (Вих. 2, 1-10).

Відповідальність перед Богом і людьми стає джерелом сили та відваги у протистоянні «культурі смерті» (як злу), а отже, і сучасним злочинним законам, які санкціонують насильницьку смерть. «Це сила і мужність того, хто готовий навіть іти до в'язниці чи загинути від меча, якщо він переконаний, що «тут терпіння і віра святих» (Од. 13, 10)» [3, с. 108]. Отже, у тому випадку, коли хибний і несправедливий закон порушує фундаментальне людське право на життя (дозволяючи аборт або евтаназію), його здійснення в людському співтоваристві просто не припустимо, дотримання вимог такого закону є злочином. Звідси безкомпромісна позиція, яку обстоює Конгрегація Віровчення Католицької Церкви: «ані брати участь у формуванні громадської думки, прихильної до такого закону, ані підтримувати його голосуванням» (п. 22) [10].

Людське сумління забороняє особі брати не тільки безпосередню, але навіть опосередковану участь у тих діях і вчинках, які дозволені несправедливим законом і утверджуються за допомогою насильства, що суперечить Божому закону [6, с. 247]. Участь особи у неправедних діях і вчинках не виправдовують ані аргументи захисту власної свободи, ані аргументи захисту

не на досягнення часткових змін, наприклад, модифікацію окремих законів і коли йдеться про боротьбу за радикальну зміну ситуації» [6, с. 247].

Інструкція Конгрегації віровчення про християнську свободу і звільнення («*Libertatis conscientia*», 22.03.1986 р.) наголошує на тому, що християнські моральні цінності і принципи є єдино виправданим засобом реалізації права на опір злу («пасивний опір» є «останньою надією»). В цьому документі зроблено висновок: «у зв'язку із розростанням технологій насильства, наслідками яких стають все більше і більше серйозні загрози, те, що сьогодні визначають як «пасивний опір» вказує шлях, який щонайбільше відповідає моральним принципам і має не менші шанси на успіх» (п. 78-79) [11].

Право на протест сумління (совісті) і право на опір соціальному злу кореспондуються зі змістовними характеристиками чималої кількості інших прав людини, до яких належать право на захист, право на мир, право застосовувати силу і утвердження гуманітарного права тощо. Як наслідок, у кожному окремому випадку право на протест сумління (совісті) та право на опір соціальному злу набувають характеристик конкретності і практичної доцільності.

чужої свободи, ані той факт, що несправедні дія або вчинки передбачає цивільне право. Співучасть у соціальному злі, як повчав Йоан Павло II, «ніколи не може бути виправдана ні покликанням на засади шанування свободи іншої людини, ні тим фактом, що цивільне право це передбачає і карає: за особисто здійснювані вчинки кожен із нас несе моральну відповідальність, від якої ніхто не може ухилитися і з якою стане на суд перед самим Богом» [3, с. 109].

Висновки. Папа Йоан Павло II констатує, що категорична відмова віруючих і людей доброї волі від участі у розробці і втіленні хибних і несправедливих законів є не лише моральним обов'язком, але й засадничим правом кожної особи. «Коли б це було не так, людина була б вимушена сприяти вчинкам, які зі своєї природи їй принижують особисту гідність, і в такий спосіб людська свобода, правдивий сенс і мета якої полягають у прагненні істини і добра, була би порушена при своєму корені» [3, с. 110]. Відмова у безпосередньому здійсненні будь-якого злочинного закону, що обмежує або унеможлиблює життя людини, є невід'ємним правом громадян демократичного суспільства, відмова особи бути причетною до «культури смерті» мусить бути передбачена й захищена законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація про релігійну свободу «Гідності людської — Dignitatis humanae» // Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. — Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ «Свічадо», 1996. — С. 375–392.

2. Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Радість і надія — Gaudium et spes» / Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. — Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ «Свічадо», 1996. — С. 499–619.

3. *Йоан Павло II*. Енцикліка Evangelium Vitae / Енцикліка Evangelium Vitae Святішого Отця Йоана Павла II до єпископів, священників і дияконів, ченців і черниць, світських католиків та до всіх людей доброї волі про вартість і недоторканність людського життя / Пер. з польської та німецької К. Демчук, В. Паскевич, В. Дивнич. Редактор доктор теології о. Софрон Мудрий ЧСВВ. — Libreria Editrice Vaticana, 1995 — 160 с.

4. *Іван Павло II*. Сотий рік (Centesimus Annus) Енцикліка Вселенського Архієрея Йоана Павла II з нагоди сотої річниці енцикліки Rerum Novarum. — К. : КАЙРОС, 2001. — 102 с.

5. *Іван XXIII*. Мир на землі. Енцикліка папи Івана XXIII по встановлення миру між народами в істині, справедливості, любові та свободі. — Львів : Видавництво «Свічадо», 2008. — 53 с.

6. Компендіум Соціальної Доктрини Церкви. — К. : Кайрос, 2008. — 549 с.

7. *Присухін С.І.* Соціальна доктрина Католицької Церкви про право на протест сумління та право на опір злу // Актуальні проблеми юридичної науки — 2012: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 14 грудня 2012 р.) / За заг. ред. В. К. Матвійчука, Ю. В. Нікітіна, М. І. Карпенка — К., 2013. — С. 117–121.

8. Congregation for the doctrine of the faith. Instruction on respect for human life in its origin and on the dignity of procreation replies to certain questions of day [електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: www.vatican.va/roman_

curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html, вільний. Назва з екрану. — Мова англ.

9. *Ioannes Paulus PP. II Veritatis Splendor* [Електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_06081993_veritatis-splendor_en.html, вільний. Назва з екрану. — Мова англ.

10. Sacred Congregation for the Doctrine of the faith. Declaration on procured abortion [електронний ресурс]. — Електрон. дан. — Режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19741118_declaration-abortion_en.html, вільний. Назва з екрану. — Мова англ.

11. Sacred Congregation for the Doctrine of the Faith. Instruction on Christian Freedom and Liberation [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19860322_freedom-liberation_en.html, вільний. Назва з екрану. — Мова англ. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19860322_freedom-liberation_en.html

Присухін С.І. Проблема існування несправедливих законів і право на протест сумління в світлі соціальних енциклік Йоана Павла II

У статті висвітлено позицію Папи Йоана Павла II щодо аналізу, оцінки і заперечення хибних і несправедливих законів, розроблених і прийнятих сучасними демократіями на користь «культури смерті» (дозвіл злочинного вбивства ще ненародженого життя або не менш злочинної евтаназії) та права на протест сумління.

Ключові слова: демократія, моральний закон, несправедливий закон, право на протест сумління, право на опір злу.

Присухин С.И. Проблема существования несправедливых законов и право на протест совести в свете социальных энциклік Иоанна Павла II

Статья раскрывает позицию Папы Иоанна Павла II относительно анализа, оценки и отрицания неистинных и несправедливых законов, которые разрабатывают и принимают современные демократии в пользу «культуры смерти» (разрешение преступного убийства еще не родившейся жизни или не менее преступной евтаназии) и права на протест совести.

Ключевые слова: демократия, моральный закон, несправедливый закон, право на протест совести, право на сопротивление злу.

Prysuchhin S.I. The problem of existence of the unfair laws and the right to protest of conscience in the light of social encyclicals of Pope John Paul II

The article reveals the position of Pope John Paul II on the analysis, evaluation and denial of untrue and unfair laws that develop and adopt modern democracy in favor of «culture of death» (the resolution of criminal murder of yet unborn life or not less criminal euthanasia) and the right to protest conscience

Keywords: democracy, moral law, unfair law, the right to protest conscience, the right to resistance evil.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2013.